

Eugenia I. Laska

Zaniedbywanie dzieci w rodzinie jako specyficzna forma przemocy

---

Pedagogika Rodziny 1/1, 185-196

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Eugenia I. Laska

Zaniedbywanie dzieci w rodzinie jako specyficzna forma przemocy

Streszczenie

Autorka podejmuje próbę opisu przyczyn zjawiska zaniedbywania dzieci w środowisku rodzinnym, w odniesieniu do przeobrażeń kultury codzienności w procesie socjalizacji i wychowania dzieci. Charakterystyka zagadnienia polegać będzie nie tyle na opisie zmian sytuacji społecznej, warunków ekonomicznych lub prawnych rodzin, co na ukazaniu zaniedbywania realizacji potrzeb dzieci przez rodziców. W artykule starano się przedstawić podstawowe tendencje w pojmowaniu fenomenu rodziny, autorytetu oraz funkcji społecznych rodziny, wskazujące na przemiany organizacji życia w rodzinie w czasach współczesnych.

Summary

This article attempts to describe the causes of child neglect in a family environment, in relation to the transformation of everyday life culture in the process of socialization and education of children. Characteristics of the issue will be, not so much on the description of changes in social, economic or legal conditions for families, but the appearance of neglecting the needs of children by parents. The paper tries to identify basic trends in the understanding of the phenomenon of the family, authority and social functions of the family, indicating the transformation of the organization of family life in modern times.

1. Wprowadzenie

Dynamika i charakter procesów globalizacyjnych w każdej przestrzeni życia społecznego znacząco wpływają na los człowieka – na formowanie się jego osobowości, jakości i kształtowanie życia. Współczesne społeczeństwa charakteryzuje „obsesja szybkości oraz wszechobecne zmagania się z czasem: maksymalizacja wytwarzania, posiadania, generuje zwiększenie szybkości pracy, przepływu informacji oraz komunikacji. Rytm życia społecznego oraz indywidualnego człowieka uległ znacznemu przyspieszeniu (...) wraz z tymi zmianami dokonują się

przeobrażenia w relacjach międzyludzkich. Obserwuje się dominację więzi rzeczowych i instytucjonalnych, „porządek społeczny oparty jest na „kontrakcie” (coraz mniej na statusie), przeważają zachowania niekonwencjonalne (Gawlina, 2009: 16). Pod wpływem nowoczesnych technologii produkcji i przekazu informacji zmianie ulegają relacje międzypokoleniowe. Dokonujące się przemiany są tak głębokie i rozległe, iż w ocenie teoretyków i badaczy owych zjawisk zyskały miano „wielkiej transformacji” i z tego względu stanowią trudne wyzwanie dla współczesnego człowieka oraz złożone i niekonwencjonalne zadanie dla edukacji.

Utraciły znaczenie swe dawne wyznaczniki biografii jednostek, zacierają się style życia, pracy, ubioru. „Konsekwencją oderwania od kulturowych korzeni jest pojmowany w kategoriach obiektywnych kryzys tożsamości człowieka żyjącego we współczesnym świecie” (Tyszka, 2003: 20). Świat wartości warunkowany przez zasadę wolności, formuje się w wielu przypadkach w zależności od czynników przypadkowych, przy czym w wielu sytuacjach mniejsze znaczenie ma życie w rodzinie, zespołach dziecięcych, młodzieżowych, wspólnotach religijnych, natomiast zyskuje dostęp do technicznych środków rozwoju osobowości, wirtualny bądź odległy świat.

Wspomniana kondycja współczesnego człowieka odnosi się w większym stopniu do konkretnych biografii ludzi młodych niż do starszej generacji.

Jak podkreślają teoretycy Z. Bauman, R.J. Lifton, sposób funkcjonowania człowieka we współczesnym świecie jest w wielu wypadkach różny od jego pragnień i marzeń, a podejmowane decyzje w większym stopniu są kompromisem pomiędzy podmiotowymi preferencjami a obiektywnymi warunkami. A te stają się coraz mniej przyjazne (Gawlina, 2009: 17).

Jak podkreśla Z. Tyszka (Tyszka, 2003: 20), rodzina jest kategorią historyczną, zmieniającą się z upływem czasu w zależności od epoki. Zmiany te nie są spontaniczne, lecz związane z procesami społecznymi, odbywającymi się poza rodziną, a mającymi na nią wpływ.

Człowieka epoki ponowoczesnej dotykają dwie dolegliwości: niedosyt i prze-syt. Ten drugi pojawia się z powodu nadmiaru informacji, oddziaływania nowoczesnej cywilizacji, nieograniczonych form rozrywki i przyjemności. Niedosyt z kolei uwidacznia się w momencie poszukiwania sensów dających poczucie pewności i trwałości, a to w znacznym stopniu utrudnia poszukiwanie własnej drogi, własnego rozwoju (Luber, 2009: 27). Daje się zauważyć ogromne zmiany w obecnym świecie wartości. Panuje tu skrajność od zapewnienia minimum socjalnego do osiągnięcia luksusowych warunków życia, do pełnej jego maksymalizacji. W obu przypadkach dzieje się to kosztem wielu znaczących funkcji, do których rodzina jest powołana i winna je spełniać (Tyszka, 2001: 29). Rośnie liczba rodzin dysfunkcyjnych, których wzorce postępowania przekazywane są często z pokolenia na pokolenie. Coraz więcej dzieci wychowujących się w tych środowiskach żyje w sytuacji zaniedbywania elementarnych potrzeb.

Problematyka niniejszego artykułu dotyczy zjawiska zaniedbywania dzieci w środowisku rodzinnym. Autorka podejmuje próbę opisu przyczyn owych zachowań w odniesieniu do przeobrażeń kultury codzienności w procesie socjalizacji i wychowania dzieci. Charakterystyka zagadnienia polegać będzie nie tyle na opisie zmian sytuacji społecznej, warunków ekonomicznych lub prawnych rodzin, co na ukazaniu zaniedbywania realizacji potrzeb dzieci przez rodziców. W artykule starano się przedstawić podstawowe tendencje w pojmowaniu fenomenu rodziny, autorytetu oraz funkcji społecznych rodziny, wskazujące na przemiany organizacji życia w rodzinie w czasach współczesnych.

2. Rodzina pierwszym środowiskiem życia dziecka

Dynamika zmian sytuacji społeczno-kulturowej czasów współczesnych skłania wielu badaczy do postawienia zasadniczego pytania dotyczącego ich znaczenia dla rozwoju człowieka. Do najbardziej naturalnych form życia społecznego należy niewątpliwie rodzina. Zjawisko dokonujących się zmian w funkcjonowaniu współczesnej rodziny, środowiska rodzinnego potwierdzają liczne badania z różnych dyscyplin naukowych, a także podejmowane działania rządu (Pełnomocnik Rządu do spraw rodziny, 2002: 141–216). Omawiają one strukturę rodziny, dzietność, funkcje kobiety i mężczyzny w rodzinie, a także wiele innych zadań w pomaganiu dorastającemu pokoleniu w jego życiowym rozwoju. W trosce o poprawę trudnej i złożonej kondycji polskiej rodziny wiele osób i instytucji (m.in. polityków, naukowców, działaczy społecznych jest skupionych wokół organizacji pozarządowych), podejmują starania i działania pomocy rodzinie i dzieciom. Dążą do zdiagnozowania i określenia głównych problemów, przestrzeni, potrzeb oraz stworzenia jednolitego międzyresortowego systemu wsparcia rodziny.

Wskazując na różne niedoskonałości w wychowaniu, za mało uświadamiamy sobie, iż wymagania stawiane dziś dzieciom są bardziej złożone niż kiedykolwiek w przeszłości. Należy też pamiętać, że poszanowanie prawa dzieci i młodzieży do samo- i współdecydowania dawno już uzyskały rangę podstawowej zasady. Są one przestrzegane w znakomitej większości, choć nie zawsze w wystarczającym stopniu.

Dynamika przemian rozwoju współczesnej rodziny powoduje, iż pytanie o specyfikę i jakość socjalizacji rodzinnej staje się nadal aktualne. Do rozważań teoretycznych, jak też badań empirycznych skłaniają nas ciągle zachodzące zmiany w kulturze, w przestrzeni ekonomicznej, społecznej kraju. Zauważalna staje się w kulturze liberalizacja wartości, norm odchodzenia od wartości tradycyjnych na rzecz wartości ekonomicznych, pogoń za zdobywaniem dóbr materialnych i pozycji w środowisku.

Wymienione kierunki przemian wyznaczają nowy typ społeczeństwa, człowieka i rodziny. W środowisku rodzinnym spowodowały one intensywne przemiany strukturalne, funkcjonalne i świadomościowe, znaczące dla niej jako środowiska rozwoju i wychowania dziecka. Owe zmiany świadczą o przemianach rodziny oraz

środowiska rodzinnego mających odzwierciedlenie w procesie socjalizacji i wychowania dziecka. Przebieg socjalizacji i wychowania w rodzinie determinowany jest licznymi czynnikami o charakterze zewnątrz-, jak też wewnątrzrodzinnymi, a szczególnie międzypokoleniowej generacji wartości, tkwiącej w rodzinnej socjalizacji. Innymi bardzo istotnymi czynnikami są np. system komunikacji, interakcji, specyfika osobowości członków rodziny. Ukazując zróżnicowanie w procesach socjalizacyjnych dziecka, badacze odwołują się do znaczenia przestrzenno-społecznego usytuowania rodziny np. rodzina miejska, wiejska, przynależność społeczno-zawodowa rodziców, jako czynnika wyznaczającego odmienność stylów wychowania i aspiracji edukacyjnych rodziców (Doniec, 1992: 35).

Rozwój osobowości oraz prawidłowa socjalizacja dziecka dokonuje się w środowisku rodzinnym. Każda rodzina stwarza typową dla siebie, niepowtarzalną, specyficzną atmosferę, klimat bliskości, wynikający ze wspólnego bycia razem, wspólnego działania, przeżywania radości, trosk, wzajemnej akceptacji członków rodziny, więzi emocjonalnej między rodzicami, rodzeństwem, a wszystko to jest uwarunkowane sytuacją rodzinną. Z natury funkcjonowanie rodziny winno charakteryzować partnerstwo między rodzicami, rodzicami a dziećmi, dzieci między sobą, tj. serdeczność, życzliwość, tolerancja, pomoc, jedność, trwałość – będące fundamentem więzi emocjonalnych między najmłodszymi i najstarszymi jej członkami.

Tradycyjne formy relacji oparte na posłuszeństwie, szacunku i czci wobec rodziców zostają zastąpione ideą demokratyzacji relacji, partnerstwa a w sytuacjach skrajnych sprzeciwu i konfliktu. „(...) Interwencja w obronie własnych interesów może prowadzić do rozmowy, do kompromisu, do wycofania, do tolerowania siebie, ale także do aktu fizycznego czy innych aktów przemocy” (Magier, 2005: 36).

Forma życia, jaką jest rodzina, czyli w ogólnym rozumieniu wspólnota rodziców i dzieci, mimo społecznych przemian – a może z ich powodu – ciągle jest wysoko ceniona.

Rozpad więzi rodzinnych staje się dla dzieci coraz bardziej odczuwalny przez to, że nie mogą żyć z ojcem i z matką w jednej rodzinie. Daje się zauważyć, iż w ostatnich latach ukształtował się „nowy typ rodzica – rodzic mało zainteresowany rodziną i rodzicielstwem (Otto Speck, 2005: 75), dla którego liczy się przede wszystkim „samorealizacja”, mniejsze zobowiązania w stosunku do innych, także w stosunku do własnych dzieci (Magier, 2005: 75).

Wiele dzieci zostaje narażonych na wstrząsy związane z konfliktami między rodzicami lub rozpadem rodziny. Troska o ich dobro nie powstrzymuje dorosłych od podjęcia drastycznych decyzji, podyktowanych wielokrotnie własnym egoizmem i zakłamaniem. W takich sytuacjach dzieci doznają wielokrotnie goryczy, poniżenia, wrogości, nienawiści, odczuwania niezaspokojenia potrzeb oraz osamotnienia i pustki, którą jest przeniknięta otaczająca je społeczność. Doświadczenia z dzieciństwa pozostawiają głębokie piętno na dorosłym życiu.

Packard powołując się na badania psychologiczne, twierdzi, że odrzucenie w wychowaniu norm i zobowiązań jest swoistą formą zaniedbywania dziecka, prowadzi do jego moralnej dezorientacji, do tego, że nie będzie w przyszłości umiało rozpoznać głosu własnego sumienia. Sumienie tych dzieci przemawia bowiem zbyt cicho, nikt nie zadbał o jego ukształtowanie, nie było ono nikomu potrzebne, przeciwnie – nawet przeszkadzało (Magier, 2005: 78).

3. Pojęcie, rozumienie i definicja zaniedbywania dzieci

Czasy współczesne, nacechowane wzmożonym dynamizmem dziejowym, kryzysem wartości, zanikiem autorytetów, liberalizmem obyczajowym, rozluźnieniem więzów, rosnącą przepaścią między pokoleniami – stawiają nowe wyzwania wspólnocie najbliższych sobie osób (Tyszka, 2001: 29). Rodzicom coraz częściej brakuje nie tylko czasu i cierpliwości dla swoich dzieci, ale przede wszystkim dojrzałości utożsamianej z odpowiedzialnością rodzicielską, relatywizmem moralnym.

Rozumienie zaniedbywania zdeterminowane jest społecznym osądem. Związane jest z stale ewoluującymi standardami i wartościami społeczno-kulturowymi wynikającymi z ogólnego rozwoju cywilizacyjnego, ekonomicznego, kontekstu kulturowego oraz ustaleń nauk dotyczących niezbywalnych oraz koniecznych warunków prawidłowego rozwoju dziecka, formowania jego osobowości.

Definicja zaniedbywania pozostawia duży margines subiektywizmu, bo w wielu przypadkach rodzic zaniedbujący swoje dziecko może odwołać się w swojej ocenie do stwierdzenia, iż uczy dziecko samodzielności czy zaradności życiowej.

Najogólniej zaniedbywanie określane jest jako niezapewnienie lub uniemożliwienie zaspokojenia potrzeb jednostki zależnej, w tym przypadku dziecka.

Słownik psychologiczny definiuje je: zaniedbywanie dziecka używane jest na określenie mniej oczywistych form złego traktowania dziecka, jak np. zaniechanie opieki zdrowotnej, prawidłowego odżywiania, ubrania, edukacji i socjalizacji. Termin ten odnosi się do złego traktowania wynikającego raczej z niewykonania obowiązków opieki nad dzieckiem, niż z aktywnych działań na szkodę dziecka (Raber, 2000: 872). Zaniedbywanie, niedbalstwo, zlekceważenie, niewykonanie tego, co należało, zostawienie kogoś, przestanie się kimś interesować, zajmować. Zaniedbać naukę, obowiązki, pracę, ważne sprawy. Zaniedbać dzieci, rodzinę, stan rzeczy lub ludzi zostawionych bez opieki, brak zainteresowania (Szymczak, 1983: 933–934). Zaniedbywać – nie robić tego co trzeba, lekceważyć obowiązki, zapominać o czymś, tracić zainteresowanie kimś, czymś; opuszczać, zostawiać, rzucać na pastwę losu, nie dbać o kogoś, o coś (Dunaj, 1999: 851).

To zawężenie wyjaśnienia pojęcia jest konieczne, gdyż są również inne zjawiska zaniedbywania np. wobec osób starszych, instytucji, wobec pracowników, czy państwa wobec obywateli.

Określenie zaniedbywania używane jest zamiennie z określeniem zaniedbania i w obydwu przypadkach należy je rozumieć jako niezrobienie czegoś przez

niedbalstwo, zlekceważenie, niewykonanie tego, co należało, zostawianie kogoś, przestać się kimś interesować, zajmować.

Zakres zachowań określonych tymi pojęciami jest bardzo szeroki i obejmuje działania nieświadome, wynikające z liberalizmu, niemożności, niekompetencji i braku zainteresowania sprawcy zaniedbań. Zaniedbywanie dziecka to brak troski o jego rozwój i niezaspokajanie jego potrzeb fizycznych i psychicznych, deprywacja potrzeb emocjonalnych i rozwojowych. Rodzice, których charakteryzuje postawa zaniedbywania, nie interesują się w większym stopniu zdrowiem dziecka, nauką w szkole, jego zainteresowaniami, towarzystwem, planami życiowymi, systemem wartości oraz jego ambicjami. W stosunku do dziecka są surowi, a nawet brutalni. Wstydzą się, że dziecko jest takie, jakie jest, niektóre jego zachowania traktują z dużą surowością, a nawet wrogością. Miłość jest dla nich kategorią warunkową, okazywaną dziecku, jeśli zastosuje się do ich wymagań. Sytuacja dziecka zaniedbanego jest podobna jak dziecka porzuconego, niekorzystna dla jego rozwoju fizycznego, psychicznego, społecznego i emocjonalnego. Wywiera ujemny wpływ na stosunek dziecka do siebie i do osób z jego najbliższego otoczenia, czyli nie sprzyja poprawnemu formowaniu się osobowości. W analizie rodziny i jej funkcji opiekuńczej, wychowawczej i ekonomicznej możemy mówić o niewinności sprawcy, gdy zaniedbywanie dziecka dokonane jest nieświadomie albo jest efektem braku możliwości.

Zaniedbywanie dotyczy takich sytuacji, których osoba odpowiedzialna za dziecko rozmyślnie lub w skutek niemożności, braku wiedzy, nieznamości dziecka i jego potrzeb, nie dostarcza mu koniecznych środków i „usług”, nie przejawia zachowań uznawanych za niezbędne do prawidłowego rozwoju fizycznego, intelektualnego, emocjonalnego lub dopuszcza się sytuacji, w której dziecko jest narażone na zagrożenie zdrowia lub życia.

Jeśli potrzeby dziecka sklasyfikujemy jako:

- fizyczne – odżywianie, ubieranie, ochrona zdrowia, edukacja,
- psychiczne – zapewnienie bezpieczeństwa, miłości i rodzicielskiej troski,

to efektem powtarzającego się zaniedbywania dziecka jest brak opieki i narażenie dziecka na niebezpieczeństwo, w tym np. na zimno, głód, krańcowe ignorowanie obowiązków opiekuńczych, co może prowadzić do pogorszenia stanu zdrowia dziecka, zakłócenia jego rozwoju lub opóźnienia rozwoju fizycznego. Tak więc zaniedbywanie obejmuje sferę fizyczną i psychiczną dziecka i związane jest z niezaspokojeniem jego potrzeb niezbędnych do prawidłowego rozwoju i jest brakiem czynności prawidłowych w opiece i wychowaniu dziecka.

W przypadku zaniedbywania wynikłego z niemożności sprawowania opieki związanej np. z ubóstwem rodziny, można ten stan rzeczy usprawiedliwić. Wówczas wiele zadań opiekuńczych wobec dziecka przejmuje państwo, by nie dopuścić do zahamowania rozwoju dziecka. Gorzej, gdy zaniedbywanie wynika z postawy lekceważenia dziecka przez rodziców i tym samym swoich obowiąz-

ków wobec niego lub jest aktem mniej lub bardziej świadomym. Wtedy rodzice nie spełniają właściwie swej funkcji i stan ten należy uznać za niepokojący. W krańcowych wypadkach lekceważenia obowiązków wobec dzieci może zaistnieć konieczność odebrania praw rodzicielskich. Zaniedbywanie można przyjąć za jedną z form przemocy.

Osoba zaniedbująca dziecko uniemożliwia mu prawidłowy rozwój, lekceważy jego prawa i potrzeby, traktuje jak rzecz, którą można dysponować według własnego uznania. Niektórzy autorzy twierdzą, iż zaniedbywanie dziecka może mieć początek już w okresie jego życia płodowego, gdy matka pije alkohol, zażywa narkotyki, pali papierosy, czy nie dba o swój stan zdrowia. Inne przykłady zaniedbywania to pozostawienie dziecka samego przez długie godziny, brak ochrony przed chorobami, zaniechanie jego leczenia, brak dbałości o higienę dziecka, brak zabezpieczenia przed urazami, uczestnictwo dziecka w kłótniach i libacjach rodzinnych.

Zaniedbywanie można określić jako niezaspokojenie niezbędnych dla prawidłowego rozwoju egzystencjalnych potrzeb dziecka.

I. Obuchowska rozpatrując przemoc w rodzinie, zwraca uwagę na zjawisko zaniedbywania dziecka ujmowane jako przemoc wobec wymagań jego rozwoju – to znaczy dziecko jest siłą podporządkowane niekorzystnym dla niego warunkom np. małe dziecko jest zmuszane do samotnego przebywania w domu. Zaniedbywanie dziecka obejmuje wiele niekorzystnych dla dziecka zachowań rodzicielskich oraz niezrealizowanie zachowań wielokrotnie możliwych nawet w obiektywnie trudnych warunkach.

W zaniedbywaniu mniejszą lub większą rolę odgrywa przemoc w różnych jej postaciach.

U podstaw zaniedbywania leży m.in.:

- brak wiedzy rodziców,
- złe tradycje opiekuńcze i wychowawcze,
- brak czasu dla dziecka.

O ile niski poziom wykształcenia może tłumaczyć pierwszą i drugą przyczynę, to ważniejsze wydaje się prezentowanie przez rodziców koncepcji życia, w tym roli dziecka w życiu każdego z rodziców. Jak zauważa B. Łachowska (Łachowska, 2000: 237) małżonkowie, którzy są zadowoleni ze swojego małżeństwa, najczęściej przejawiają wysoki poziom kompetencji wychowawczych i są dobrymi rodzicami.

4. Zaniedbywanie potrzeb w środowisku rodzinnym w percepcji uczniów klas gimnazjalnych

W badaniach dotyczących zaniedbań potrzeb dzieci zwrócono uwagę na następujące aspekty:

- rodzaj zaniedbywania,

- wykształcenie rodziców,
- praca zawodowa,
- sytuacja materialna,
- atmosfera życia rodzinnego,
- organizacja czasu wolnego,
- rozmowy z dzieckiem,
- wybór dalszej edukacji,
- przeżycia dziecka z powodu zaniedbywania,
- współpraca ze szkołą,
- troska o zdrowie dziecka.

Badaniami objęto 66 uczniów klas II i III gimnazjum w środowisku wiejskim. Wzięło w nich udział 41 dziewczynek i 25 chłopców. Struktura rodzin badanej grupy: pełna (55), niepełna (7), rozbita (3), zrekonstruowana (1). Liczba dzieci w rodzinie: jedno (5), dwoje (29), troje (13), czworo i więcej (19). Dzieci pochodziły z rodzin o zróżnicowanej sytuacji materialnej, także pod względem wykształcenia rodziców oraz zatrudnienia. W toku ekspolaracji oparto się o metodę sondażu diagnostycznego. Metoda ta jak określa T. Pilch „obejmuje wszelkiego typu zjawiska społeczne o znaczeniu istotnym dla wychowania, ponadto stany świadomości społecznej, opinii i poglądów określonych zbiorowości, narastanie badanych zjawisk ich tendencji i nasilenia (Pilch, 1998: 50). W przeprowadzonych badaniach posłużono się między innymi technikami badawczymi: ankietą dla nauczycieli, uczniów, wywiadem, analizą wytworów uczniów w formie wypracowań.

Rodzaje zaniedbań występujące w badanej grupie:

- brak troski rodziców o ubiór dostosowany do pory roku i warunków atmosferycznych (3),
- akceptacja lub brak zjedanego śniadania przed wyjściem do szkoły (14),
- brak troski o zdrowie (w przypadku choroby, niepójście do lekarza) (8),
- brak zainteresowania nauką szkolną dziecka (3),
- brak potrzebnych pomocy do nauki (zeszytów, książek itp.) (12),
- brak organizacji wolnego czasu dziecka, rozmów z dzieckiem (10),
- brak zainteresowania wyborem szkoły ponadgimnazjalnej przez dziecko (18),
- słaba współpraca rodziców z nauczycielem, szkołą (6),
- brak pomocy w nauce własnej dziecka w domu (15),
- wyżywienie (8).

Z analizy zebranych danych zaobserwowano, iż najwięcej zaniedbań potrzeb dzieci występuje u rodziców z wykształceniem podstawowym (47), następnie zawodowym (24), średnim (32) i wyższym (1). Najczęściej zaniedbywania obejmują: brak zainteresowania wyborem szkoły (18), pomocy w nauce szkolnej i odrabia-

niu lekcji (15), wyżywienia (14), braku pomocy do nauki (12), organizacji czasu wolnego (10), troski o zdrowie dziecka (8), współpracy ze szkołą (6), zainteresowanie nauką (3), oraz ubiorem (3), troski o zdrowie (2).

W badanej grupie 16 ojców nie pracuje, również 39 matek nie pracuje zawodowo. Atmosferę życia rodzinnego badani określili następująco: w (42) rodzinach jako ciepłą, w (16) serdeczną, w (6) jako konfliktową i w (2) jako napiętą. W tych rodzinach uczniowie określili brak życzliwości, serdeczności, cierpliwości, tolerancji a dominują złośliwości i obojętność. Najczęstsze określenia dotyczące zaniedbywania przez rodziców uczniów to:

- nieinteresowanie się dzieckiem,
- nieinteresowanie się problemami dziecka,
- nierozmawianie z dzieckiem,
- brak czasu dla dziecka,
- źle traktowanie,
- sprawianie przykrości dziecku.

Inne określenia sformułowane odnośnie zaniedbywania dzieci w ich pojęciu to:

- źle postępowanie rodziców,
- obojętność,
- brak miłości,
- klęska rodziców
- pozwalanie na palenie papierosów.

Najczęstsze przyczyny takich zachowań:

- rodzina niepełna – brak wymagań wobec dziecka, umieszczanie w domu dziecka,
- migracja zarobkowa – wychowuje tylko matka lub dziadkowie, bądź brak rodziców,
- liczne rodzeństwo.

Oczekiwania uczniów kierowane do rodziców: w (49) przypadkach odnośnie wspólnego spędzania czasu wolnego, rozmów na różne tematy (48), rozwiązywania problemów dzieci (44), pomocy w nauce (36), imprez kulturalnych (32), zakupu prasy, książek (23), zajęć rekreacyjnych (18).

Z analizy badań wynika, iż najczęściej zaniedbań występuje w rodzinach o atmosferze napiętej to stwierdziło (48) dzieci, występowanie atmosfery konfliktowej (32), w rodzinach z atmosferą serdeczną (12). W czasie choroby najczęściej dzieckiem opiekuje się matka. Nie wskazano, by pozostawali bez opieki w czasie dolegliwości chorobowych. Na pytanie, co czujesz, gdy dostrzeżasz źle traktowanie ze strony rodziców, uczniowie stwierdzali: zdenerwowanie i przeżywanie przykrości, złość lub obrażanie się. Pojawiły się także określenia dotyczące bezsilności, bezradności wobec rodziców, a także chęć odwetu.

Niniejsze badania stanowią przyczynek do problemu zaniedbywania dzieci prowadzonych przez wielu teoretyków i badaczy.

Zaniedbywanie dziecka w rodzinie w różnych „barwach”, począwszy od braku zaspokojenia wielu potrzeb, spotykamy w rzeczywistości społecznej, pedagogicznej oraz w badaniach naukowych (Kawula, 1999).

Media, szczególnie prasa kobieca przekazuje dużo wiedzy praktycznej, rad dotyczących postępowania z dzieckiem, by efektywność opiekuńczo-wychowawcza była jak najlepsza. Rzeczywistość społeczna jednak odbiega od teoretycznych rozważań i oczekiwań.

Zjawisko zaniedbywania nie jest nowe, ma swoją historię, ale ostatnie lata przyniosły jego nasilenie, spowodowane różnymi czynnikami, m.in. jak: bezrobocie, migracje, zmiana stylu życia, zmiana systemu wartości, choroba członka rodziny. W sposób często nieświadomy rodzice minimalizują swoje obowiązki wobec dzieci, pozwalają na daleko posuniętą samodzielność dziecka, a do atmosfery życia rodzinnego wprowadzają chłód uczuciowy, obojętność, niechęć, czy nawet agresje.

Obok braku zaspokojenia potrzeb emocjonalnych, zainteresowania sprawami dziecka, wymiany myśli, rozmów, pomocy w rozwiązywaniu trudności, pojawiać się mogą problemy wychowawcze i edukacyjne. Brak współdziałania rodziców z nauczycielami i szkołą mogą powodować obniżenie postępów w nauce, także niejednokrotnie przyczyniać się do niekorzystnych zjawisk np. braku motywacji do nauki, aspiracji edukacyjnych, rozwijania zainteresowań i zamiłowań.

5. W miejsce zakończenia

Rodzina to miejsce, gdzie dziecko, młody człowiek nabywa doświadczeń, rośnie i rozwija się umysłowo i fizycznie, formuje swoją osobowość. Poprzez rozmowę z rodzicami, rodzeństwem zdobywa wiedzę, nawyki, umiejętności niezbędne w życiu. Rodzice stanowią model zachowań moralnych, ważnych w procesie socjalizacji i wychowania. Aby proces socjalizacji kulturowej mógł dokonywać się w sposób prawidłowy, niezbędna jest ze strony rodziców świadomość zadań rodziny, ich odpowiedzialności za dziecko, mających czas dla niego, dla wspólnych rozmów, pomocy w rozwiązywaniu problemów dziecka, wymiany myśli, uczuć i bliskości kontaktów.

To właśnie w rodzinie, w czasie wspólnych rozmów znajduje dziecko pierwsze możliwości uzewnętrzniania swych potrzeb uczuciowych takich jak: zwieranie się, okazywanie zaufania, szukanie rady, pomocy, wyrażanie swych obaw i niepokojów. Współcześnie obserwuje się, iż w rodzinach nie ma miejsca na „pochylenie się” nad problemami pokoleniowymi – ich rozwiązywaniem, wspólnym namysłem, które mogłyby zapobiec powstawaniu agresji, przemocy.

Nawiązując do badań psychologicznych według Packarda który twierdzi, że odrzucenie w wychowaniu norm i zobowiązań jest swoistą formą zaniedbywania dziecka, prowadzi do jego moralnej dezorientacji. Dzieci takie w przyszłości nie będą umiały rozpoznać głosu własnego sumienia. „Ich sumienie przemawia bowiem zbyt cicho, nikt nie zadbał o jego ukształtowanie, nie było ono nikomu potrzebne, przeciwnie – nawet przeszkadzało” (Speck, 2005: 78).

Problem zaniedbywania dzieci we współczesnych rodzinach wymaga dalszych badań naukowych, pedagogizacji rodziców, a także uwrażliwienia nauczycieli na te zjawiska aktualnie występujące.

Bibliografia

- Adamski F. (2002), *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków.
- Doniec R., Piekarski J. (1992), *Między pokoleniową transmisją wartości w środowisku rodzinnym małego miasta*, Łódź.
- Gawlina Z. (2009), *Społeczne wyzwania dla edukacji jutra*, „Nauczyciel i Szkoła” 1–2 (42–43), Myslowice GWSP.
- Kawula S. (1999), *Antynomie współczesnego wychowania*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1993, nr 6.
- Brağiel J. (2005), *Wiedź społeczna w rodzinie* [w:] Kawula S., Brağiel J., Janke A. *Pedagogika rodziny*, Toruń.
- Laska E. (1993), *Wychowywać oznacza udzielać pomocy w rozwoju*, „Wychowanie w Przedszkolu”, nr 4.
- Laska E. (1993), *Poznać dziecko, by zrozumieć – w pedagogice Janusza Korczaka* [w:] *Aktualność idei Janusza Korczaka*, pod. red. T. Wróblewskiej, Piotrków Trybunalski.
- Laska E. (1994), *Metoda Marii Montessori obrazem życiowej pasji – dobra dziecka* [w:] *Maria Montessori historia i współczesność*, pod red. S. Guz, Lublin.
- Laska E. (1995), *Współdziałanie nauczyciela z rodzicami w sytuacji dwupodmiotowej* [w:] *Współczesne przemiany edukacji wczesnoszkolnej*, pod. red. Marii Jakowickiej, Zielona Góra.
- Laska E. (2004), *Karanie w procesie opiekuńczo-wychowawczym rodziny* [w:] *Mity dzieciństwa – dramaty socjalizacji*, (red.) Zaharuk T., Siedlce.
- Laska E. (2005), *Rodzina i dziecko w czytankach najmłodszych, w opiniach nauczycieli i uczniów klas II–III szkół podstawowych* [w:] *Współczesna rodzina polska – jej stan i perspektywy*, (red.) Cudak H., Myslowice.
- Laska E. (2006), *O potrzebie rozmowy rodziców z dziećmi w procesie rozwoju i wychowania* [w:] *Jan Paweł II Stróżem Ludzkiej Rodziny*, (red.) Ks. Jan Śledzianowski, Tadeusz Sakowicz, Kielce.
- Laska E. (2009), *Samotność dzieci na tle przemian* [w:] *Професійна особа: ціннісні опієтири сучасності, регакцію I. А. Зязюна Kub – Харків*.
- Luber D. (2009), *Uczeń dorosły jako podmiot edukacji i wychowania*, „Nauczyciel i szkoła” 1–2 (42–43), Myslowice.
- Łachowska B. (2000), *Szczęśliwe dzieciństwo, uwarunkowania rodzinne* [w:] *Oblicze dzieciństwa*, Lublin.
- Magier P. (2005), *Rodzina w czasach ponowoczesnych. Próba analizy* [w:] *Współczesna rodzina polska – jej stan i perspektywy*, (red.) Cudak H., Marzec H., Myslowice.

Pełnomocnik Rządu do spraw Rodziny. Raport sytuacji polskich rodzin, Warszawa 1998.

Popularny słownik języka polskiego, pod. red. naukową Dunaj B., Warszawa 1999.

Reber A.S. (2000), *Słownik psychologii*, (red.) prof. dr hab. Kurcz I., prof. dr hab. Skarżyńska K., Warszawa.

Słownik języka polskiego pod. red Szymczaka M., Warszawa 1983.

Speck O. (2005), *Być nauczycielem. Trudności wychowawcze w czasie zmian społeczno-kulturowych*, Gdańsk.

Tyszka Z. (2001), *Relacja „Rodzina – społeczeństwo globalne” w okresie transformacji* [w:] *Rodzina współczesna*, (red.) Ziemska M., Warszawa.

Tyszka Z. (2003), *Rodzina we współczesnym świecie*, Poznań.